

DVA LICA GLOBALNOG OTVORENOG DRUŠTVA

Apstrakt: U radu se razmatra „vladavina“ tzv. postgrađanskog političkog centra koji korespondira sa poznatim konceptom otvorenog društva, te se ispituju kako dobre, tako i rđave strane te „vladavine“. Istražuje se pre svega stabilnost globalnog otvorenog društva i pažnja se posvećuje njegovim savremenim neprijateljima – od terorizma, preko organizovanog kriminala, sve do tzv. lokalnih legitimnosti koje se suprotstavljaju univerzalnoj i globalnoj legitimnosti koju zastupaju pristalice otvorenog društva iz prostora postgrađanskog političkog centra. Rad predstavlja polemiku sa Fukujaminom tezom o „kraju istorije“ budući da otvoreno društvo, tj. globalni postgrađanski politički centar, ima vidljive neprijatelje koji ne dozvoljavaju da dijalektika istorije miruje kao što je smatrao Fukujama. Mesto Fukujaminog „kraja istorije“ rad zaključuje da trenutnu globalnu situaciju obeležava postmoderni opozit liberalno-demokratskog postgrađanskog centra i ekstremnih antigradanskih margina, odnosno opozit otvorenog društva i njegovih neprijatelja, što će usloviti dalji hod istorije ka novim sociološko-istorijskim oblicima

Ključne reči: postgrađanski politički centar, otvoreno društvo, neprijatelji, margine, terorizam, organizovani kriminal, lokalna legitimnost, Fukujama, kraj istorije, polemika

Postgrađanski politički centar, kao svojevršno institucionalno partnerstvo levog i desnog centra, dominantan je u našim danima na globalnom nivou, ostavljajući izvan svog poretka još samo ekstreme na marginama. Zapravo, sam prostor postgrađanskog centra nastaje postepeno, kada se prostor klasičnog građanskog centra širi procesom asimilacije klasične levice i klasične desnice, od kojih nastaje levi i desni centar, čime klasični građanski centar upravo postaje postgrađanski.¹ Razlika između klasičnog građanskog i postgrađanskog liberalno-demokratskog centra biće u tome što je ovaj prvi tek krenuo da apsorbuje u sebe klasičnu levicu i desnicu,

¹ Čitav ovaj proces prerastanja klasičnog građanskog centra u tzv. postgrađanski centar temeljno je opisan u Neven Cvetičanin, *Epoha s one strane levice i desnice*, Službeni glasnik-Institut društvenih nauka, 2008, str. 375.-535.

dok je ovaj drugi u tom apsorbovanju potpuno uspeo, menjajući time sam sebi strukturu i stvarajući jedan novi postmoderni i postideološki politički oblik. Naprosto, sticajem istorijskih okolnosti, trijumf *klasičnog građanskog centra* biće toliki da će on uspeti da, kao *postgrađanski centar*, u sebe apsorbuje čitave delove levice i desnice, ostavljajući onim njihovim delićima koji nisu hteli da pristanu na apsorbovanje, da još samo tadore na marginama u vidu ekstremne desnice i ekstremne levice.

O prethodnom procesu svedoči institucionalno uređenje nekih od najuticajnijih država sveta od SAD-a, Velike Britanije sve do Japana, u kojima kao da se realizovala jedna opaska Harolda Laskog, koja se izvorno odnosila na britanski politički sistem. Naime, Laski je još u prvoj polovini dvadesetog veka konstatovao da u Britaniji na vlasti imamo u stvari jednu veliku partiju, sa dva različita krila, želeći da apostrofira neznatne razlike između laburista i konzervativaca u suštinskim pitanjima političkog sistema, pošto će i kod jednih i kod drugih to biti sistem liberalnog centra, te će oni tom sistemu davati samo različite naglaske – laburisti socijalno-liberalni, a konzervativci konzervativno-liberalni predznak. Sada ćemo takvu situaciju, na početku 21. veka, imati i u gotovo čitavoj Evropi i u dobrom delu sveta – svugde će se faktički rasprostrirati vladavina postgrađanskog liberalno-demokratskog centra, koji će imati dva svoja krila – socijalno (levo) i konzervativno (desno), te će se na vlasti smenjivati vlade levog i desnog centra među čijim politikama će biti tek neznatnih razlika.

Prostor samog *postgrađanskog političkog centra* je istovremeno i prostor otvorenosti za mnoštvo različitih političkih oblika koji će se ukršati u svojevrstnom postmodernom koktelu ideologija, ali i prostor ekskluzivnog članstva isključivo onih koji prihvate njegova institucionalna pravila. Stoga je postgrađanski politički centar istovremeno i *otvoreno društvo*², ali i *ekskluzivni politički klub* sa jasnim pravilima pristupanja. U našem radu ćemo razmotriti „vladavinu“ tog postgrađanskog političkog centra, odnosno ispitati koliko je njegovo *otvoreno društvo* u stanju da se legitimiše kao stabilan političko-socijalni obrazac, a koliko je, upravo zbog svoje *otvorenosti*, izloženo raznoraznim zemljotresima i otporima onih koji ostaju izvan njega.

² Sintagmu *otvoreno društvo* preuzimamo od Popera i u značenju koje joj je on dao. Karl Popper, *Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji*, Beograd, BIGZ, 1993.

Sam postgrađanski centar, kao što smo već napomenuli, razlikuje se od onog nekadašnjeg klasičnog liberalnog (građanskog) centra iz vremena koje je prethodilo i neposredno nathodilo Francuskoj revoluciji. Dok je onaj klasični liberalni centar bio u nadiranju i bio vesnik emancipacija, delujući „etički“ na stvarnost u smislu kantovske regulativne ideje koja je više u domenu „trebanja“ (sollen) negoli u domenu „bivstvovanja“ (sein), ovaj postgrađanski centar je, pošto je sve osvojio, gotovo većinski u sirovom domenu real-politike i iz toga će proizaći i sve njegove mane, ali i sve njegove vrline. Postgrađanskom liberalno-demokratskom centru sve više nedostaje idealno-regulativna ravan, odnosno moralni obrazac koji bi i dalje izazivao jake strasti kao u vreme konstituisanja onog klasičnog liberalnog centra, pošto se trenutno suočavamo sa situacijom sveopšte prisutnog etičkog relativizma u kome ne postoje bilo kakve konstante, već se moralni obrasci formiraju zavisno od različitih konteksta, što je upravo posledica postmoderne *otvorenosti* društva prema različitim interpretativnim mogućnostima etičkih standarda.

Na drugoj strani, ovom liberalno-demokratskom postgrađanskom centru su na raspolaganju konkretni institucionalni poretci pomoću kojih se može uticati na živote miliona ljudi i tako u praksi raditi na prevazilaženju svih socijalnih, političkih i ekonomskih kriza koje obeležavaju naše vreme. Dok se na jednoj strani izgubilo na idejno-etičkoj, pa možda čak i na legitimirajućoj ravni, na drugoj strani se mnogo dobilo u pragmatičnoj ravni raspolaganja političkim resursima. Stoga će postgrađanski liberalno-demokratski centar biti u sličnoj poziciji u kojoj su bili i mnogi drugi poretci koji su u izvešnim istorijskim periodima imali prevagu na gotovo čitavom evropskom kontinentu i šire, poput npr. Rimskog carstva. Ti poretci su sa fazom svog zenita i potpune političke dominacije istovremeno započeli i fazu svoje idejno-moralne dekadencije, odnosno razblaživanja prvobitnog obrazca kojem su uopšte dugovali veličinu.³ Stoga nam u ovom radu valja ispitati strukturu ove vladavine postgrađanskog liberalno-demokratskog centra i pokušati prozreti njenu unutrašnju djalektiku, koja se odvija među napetostima idejno-moralne dekadencije i praktične političke moći. Takođe nam valja pobrojati,

³ Tako je prvobitni moralni obrazac rimske republike – koji je odisao disciplinom, patriotizmom, i uopšte strogim etičkim kodeksima, a koji se donekle održao i za vreme rane imperije u vreme Cezara i Avgusta – potpuno degenerirao u vreme srednje i pozne imperije, za vreme „manitih“ imperatora poput Nerona ili Kaligule.

koliko nam to već prostor našega rada dozvoljava, dobre, ali i loše strane vladavine ovog postgrađanskog centra i njegovog otvorenog društva, i konačno pokušati odgovoriti na pitanje koliko je ta vladavina stabilna i dugoročno održiva.

Planirano istraživanje stabilnosti i dugoročne održivosti postgrađanskog liberalno-demokratskog centra u vezi je sa poznatim „Fukujaminim pitanjem“ o kraju istorije. Naime, Fukujama je kao neka vrsta „postmodernog hegelijanca“ krenuo od teze da je istorija pokretana specifičnom dijalektikom, usled koje svaki istorijski društveno-politički oblik koji krije u sebi sopstvenu protivrečnost, odnosno dovoljno jake društvene otpore, nužno kreće ka narednoj istorijskoj sintezi u nastojanju da prevaziđe te svoje unutrašnje protivrečnosti.⁴ Stoga odgovor na pitanje o kraju istorije leži u ispitivanju da li trenutno dominantni liberalno-demokratski poredak sadrži u sebi bilo kakve protivrečnosti „na osnovu kojih bismo mogli da očekujemo da će se istorijski proces nastaviti i proizvesti nov viši poredak?“⁵ Dok američko-japanski mislilac smatra da je kraj istorije nastupio zbog činjenice da trenutno dominirajući liberalno-demokratski poredak, posmatrano optikom hegelijanske dijalektike, ne sadrži unutar sebe bilo kakve protivrečnosti koje bi vodile prevaziženju njegove forme i vodile hod istorije ka narednim političko-društvenim oblicima, mi smatramo da stvari ne stoje tako jednostavno. Dalje u radu ćemo videti da postoje mnogi otpori postojećem globalnom postgrađanskom liberalno-demokratskom poretku koje sve zajednički možemo situirati u ono što nazivamo *ekstremima sa margina*, koji stoje nasuprot ovom postgrađanskom centru, te nam se tako kao glavni opozit naših dana nameće opozit (globalnog) centra i (antiglobalističkih) margina. Za razliku od „centralnog bloka“ čiju političku logiku obeležava niz liberalno-demokratskih procedura, „blok margina“ biva nosiocem jednog voluntarističkog političkog obrazca koji osporava legitimitet postgrađanskog liberalno-demokratskog poretka. Iako je odnos snaga nesrazmeran, jer jedni stoje u širokom i politički snažnom centru, dok su se drugi rasporedili po marginama sa ograničenim političkim uticajem, to nikako ne znači da je u političkom polju zamrla bilo kakva dinamika i da se svi

⁴ F. Fukujama, *Kraj istorije i poslednji čovek*, CID, Podgorica, 1997, str. 155/156.

⁵ Ibid., str. 156.

mire sa postojećim stanjem stvari. Margine će se, bez obzira kako slabe bile, probijati ka prostoru postgrađanskog centra, te su u Evropi čak uspele formirati jedan uticajan pokret kao što je npr. pokret za zaštitu životne sredine⁶, koji svojim „fundamentalističkim“ vrednostima itekako utiče na odluke onih koji vode igru globalne liberalne demokratije. Kada svemu tome dodamo i uticaj onih mnogo violentnijih „fundamentalista“ poput islamskih terorista koji su upravo u naše vreme, napadima u Madridu i Londonu, uticali na političko polje Evrope⁷, onda nam postaje jasno da postgrađanski liberalno-demokratski centar, odnosno njegova „vladavina“, nije bez snažnih unutrašnjih protivrečnosti koje potresaju čitav njegov prostor.⁸ Stoga bez većih problema ili strahova da ćemo se ograđivati o stvarnost možemo konstatovati da trenutno dominirajući liberalno-demokratski poredak sadrži u sebi protivrečnosti *centra* (koji je u političkom smislu zakonit, proceduralan i otvoren) i *margina* (koje su u političkom smislu voluntarističke i zatvorene u svoje partijske političke naracije kao što je slučaj sa neonacistima, neokomunistima, neoanahistima i ostalim borbenim grupama sa margina). Sve to govori da dijalektika istorije nije zaspala u nekom fukujaminskom *večnom miru* univerzalne istorije u kojoj ne bi bilo prostora za bilo kakvu spontanost i za daljnju dinamiku društveno-političkih oblika. Uz to sama ideja *večnog mira* je, što je dobro poznato proučavaocima Kantovog dela, bila više regulativna negoli real-politička ideja⁹ i kao takva nikada do kraja potpuno dostižna, već uvek

⁶ Mislimo na tzv. ortodoksne ekologe koji ne pristaju na kompromis na etabliranim političkim institucijama i koji deluju subverzivno, a ne na potpuno institucionalizovane ekološke partije koje participiraju u političkom mejnstrimu kome su se potpuno prilagodile.

⁷ Taj uticaj se najbolje vidi u činjenici da su napadi u Madridu uticali na ishod španskih izbora koje je izgubila konzervativna narodnjačka koalicija koja je Špance uvukla u rat u Iraku i time posredno svoju zemlju proglasila „legitimnom“ terorističkom metom, dok je na izborima poverenje poklonjeno socijalistima koji su bili protiv mešanja Španije u bliskoistočni konflikt.

⁸ A da se radi o potresanju čitavog prostora liberalno-demokratskog postgrađanskog centra najbolje svedoče teroristički napadi 11. septembra 2001. g. na dominantnu državu i glavnog garanta globalne liberalno-demokratske igre – Sjedinjene Američke Države, pri čemu su to bili napadi na samo srce i simbol liberalno-demokratskog poretka oličeno u Svetskom trgovinskom centru.

⁹ To se jasno vidi kada ukrstimo Kantove spise poput *Večnog mira* ili *Spora među fakultetima* sa celokupnim smislom njegove etike iznešenim u njegovim sistemskim delima poput *Kritike praktičnog uma* ili *Metafizike morala*. I. Kant, „Večni

samo jedan ideal ka kome treba težiti. Stoga je Fukujama morao promašiti kada je, naginjući više Hegelu negoli Kantu¹⁰, konstato-
vao da je taj „večni mir“ ostvaren upravo ovde i sada, te da istorija u
njemu spava dubokim snom. Na kraju rada prezentovaćemo smisao
u kome se možda može govoriti o „kraju istorije“, ali to niukoliko
neće biti onaj diskurs koji forsira Fukujama. Za sada nam samo valja
reći da je potrebno stvari od Hegela, makar u prvom koraku, zaista
iskreno vratiti Kantu kao onoj istinskoj čvorišnoj tački političke filo-
zofije u kojoj se objavilo liberalno shvatanje politike, ali u kojoj ono
nije ostalo zatvoreno u hipertrofiranim real-političkim racionalizaci-
jama, već je ostavljalo i dovoljno prostora za sve moguće utopijske
nadogradnje, čuvajući pre svega postulat o slobodi ljudske volje
koja je onaj *causa sui* od koga sve počinje i u koga se sve vraća. Sto-
ga bilo kakva dijalektika istorije može biti samo regulativna ideja
mogućeg smera, a ne konstitutivni princip istorijske stvarnosti kao
takve, koja bi u sebe usisala sve pojedinačnosti, kontigencije i spon-
tanitete, određujući pri tome granice čovekovoј akciji, tj. nužni okvir

mir. Filozofski nacrt“, u *Um i sloboda*, zbornik Kantovih tekstova, priredio D.Basta, Beograd, Mladost, 1974, I. Kant, „Spor među fakultetima. Drugi odeljak. Spor između filozofskog i pravnog fakulteta“, u *Um i sloboda*, zbornik Kantovih tekstova, priredio D.Basta, Beograd, Mladost, 1974, I. Kant, *Kritika praktičnog uma*, BIGZ, Beograd, 1990, I. Kant, *Metafizika morala*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci-Novi Sad, 1993.

¹⁰ Čitav Fukujamin rad je zapravo razrađivanje i varijacija, savremeno čitanje i prilagođavanje savremenim okolnostima onog čuvenog Hegelovog stava – „Što je umno, to je zbiljsko; a što je zbiljsko, to je umno“ – te ovaj stav savršeno može poslužiti svim željenim racionalizacijama koje imaju za cilj da neko postojeće političko stanje prikažu „pametnijim“ negoli što uistinu jeste, te da ga samim tim učine i prihvatljivijim, odnosno da mu obezbede legitimitet. Na kantovsko pitanje o jednoj *mogućoj* građanskoj liberalnoj istoriji, Fukujama daje hegelijanski odgovor o jednoj *nužnoj* građanskoj liberalnoj istoriji koja je došla od svoga kraja. Bez obzira što Fukujama, dve godine nakon objavljivanja knjige i pet godina nakon objavljivanja prvobitnog članka o kraju istorije, pokušava da se u *Refleksijama o kraju istorije, pet godina kasnije* vrati od Hegela Kantu, ne bi li odgovorio kritičarima, ova „naknadna pamet“ neće delovati ubedljivo. Možemo reći da u ovim naknadnim refleksijama Fukujama pokušava da, izmeštajući svoj „kraj istorije“ sa realnog na etički nivo „trebanja“, svom već napisanom delu obezbedi novi smisao. No, to će biti teško naknadno učiniti, jer je potpuno jasno da je u svom već publikovanom istraživanju Fukujama prednost dao liniji Hegel-Kožev u odnosu na samog Kanta, odnosno da je na kantovsko pitanje odgovorio hegelijanski, kako smo već istaknuli – F. Fukujama – *Kraj istorije i poslednji čovek* – CID, Podgorica, 1997. str. 147.-159, 351, za navedeni Hegelov stav – vidi G. V. Fridrih Hegel – *Osnovne crte filozofije prava* – Veselin Masleša, Sarajevo, 1964. g. – str. 16.

njegovog delovanja.¹¹ Stoga nam je umesto linije Hegel-Marks-Kožev-Fukujama nesumnjivo bliža linija Kant-Jaspers-Berlin-Rols¹² u kojoj je, mesto nekog usiljenog izmirenja stvarnosti i ideje, sama ideja, kao nikad dostižni regulativ, vodič naše akcije, koja ostaje slobodnom da tu ideju ili pogodi ili promaši, preuzimajući za to ličnu odgovornost i ne skrivajući se iza sholastičkih konstrukata neke nužne univerzalne istorije. No, čak i ako želimo da se držimo striktno hegelijanske dijalektike, onda će nam upravo zbog protivrečnosti „centralnog bloka“ i „bloka margina“, trebati jedna nova sinteza u koju će biti uhvaćeni impulsi i jednih i drugih. Sama hegelijanska logika bi morala pokazati (neo)liberalnim demokratama poput Fukujame da će u razrešavanju čitave postmoderne situacije sa opozitom *centar-margine*, najveće izglede za uspeh, ako mislimo isključivo na demokratska rešenja, imati oni koji stoje između jednog i drugog bloka, tj. oni koji imaju kontakt i sa centrom i sa marginama, poput sveže izabranog američkog predsednika Baraka Obame. Dakle ne

¹¹ Iako se Fukujama upinje ne bi li pokazao da je tobožnji kraj istorije nastupio zato što postojeći postgrađanski liberalno-demokratski poredak odgovara na pravi način na mnoge potrebe ljudske prirode (prvenstveno na ono što je on na hegelijansko-koževljevsom tragu nazvao *potrebom za priznanjem*), te da stoga čovečanstvo nema razloga da dalje traži nova rešenja, on prenebregava činjenicu da je čovek dinamično biće, bilo u konstruktivnom ili u destruktivnom smislu, i da u svojoj prirodi ima jednu neugasivu težnju za traganjem i delanjem, što ga ponekad vodi usavršavanju, a nekad destrukciji, no u oba slučaja teško da bi on i njegova istorija mogli da stoje u mestu, ma kako zadovoljni bili postojećim stanjem. Samo ponekad, kada se seti Ničeove misli, Fukujama se budi iz svog doktrinarnog sna i sagledava čoveka i njegovu istoriju u svoj njihovoj punoći, bez bilo kakvih ideologizovanih skretanja. Niče mu se, naprosto, stalno vraća kao svojevrsni „advocatus diaboli“ nasuprot njegovom pokušaju dokazivanja „blaženstva“ liberalnog poretka. – F. Fukujama – *Kraj istorije i poslednji čovek* – CID, Podgorica, 1997. – str. 163. – 222. (na Hegelovom tragu), 223, 227/228, 230, 230, 312-323, 340-341. (Ničeanska sumnja)

¹² Takođe bliska nam je i postmodernistička linija od Ničea preko Hajdegera sve do Liotara, te nam je ova linija bliska samo kao razarač i destruktor linije Hegel-Marks-Kožev-Fukujama, čiju „dekonstrukciju“ provodi. Dakle, pošto su Niče, Hajdeger, Liotar i kompanija sve razorili, slobodno možemo istaknuti parolu „Naträg ka Kantu“, ili još smelije „natrag ka hrišćanstvu“. Stoga „postmoderno“ čitanje Kanta koje je započeo Jaspers (a nastavio npr. Gadamer) ostaje zadatak koji uvek treba iznova obavljati. Čini nam se da je to onaj ispravan smer u kojem treba da se kreće politička i društvena misao, ukoliko želi da deluje konstruktivno na globalnu situaciju i njene napetosti. Jer jaspersovska „volja za komunikacijom“, pa čak i neka vrsta habermasovskog „komunikativnog uma“ je neophodna u svetu ovolikih međuzvrstnosti, u kome bilo kakav rigidni voluntarizam i unilateralizam može dovesti do smrti i nesreće miliona ljudi.

oni koji će se situirati u samom centru centra poput neoliberala svih vrsta i boja, već oni koji će, bilo da je reč o socijaldemokratama, socijalnim liberalima, radikalno-populističkim centristima ili socijalno-liberalnim konzervativcima, moći da ostvare kontakt sa odbačenim marginama i da ih uvuku u demokratsku igru.¹³ Opravdanje zašto Fukujama ne želi da prizna postojanje značajnih protivrečnosti u postojećem liberalno-demokratskom poretku verovatno možemo pronaći u činjenici da je on svoje poznato i ovde citirano delo, kao i članak iz koga je nastalo napisao krajem osamdesetih, odnosno početkom devedesetih godina 20. veka¹⁴, kada problemi sa globalnim terorizmom nisu eskalirali i kada se zaista činilo da je posle pada Berlinskog zida izvesna budućnost liberalnog kraja istorije. Fukujama nešto naslućuje o smeru mogućih problema i o onim grupacijama koje se rukovode starom arhetipskom logikom¹⁵ koja je potpuno različita od ove postgrađanske liberalno-demokratske i koji su joj stoga nužno protivni, ali ove stvari gura pod tepih konstatujući da „nema pravih varvara na kapijama“¹⁶ On u vremenu svog pisanja ne vidi kako npr. Afganistan sa svojim islamskim poretkom polako dospjeva u direktnu protivrečnost sa globalnim liberalno-demokratskim poretkom, jer on Afganistan u vremenu svog pisanja još posmatra kao bivšeg saveznika SAD-a iz doba hladnog-rata kada je

¹³ Izglede za uspeh u razrešavanju pomenute situacije mogao bi kratkoročno imati i svaki onaj, bez obzira na njegovo demokratsko ustrojstvo, koji će uspevati da margine, makar silom, drži izvan globalne demokratske igre. No, ovo rešenje nije dugoročno održivo, jer sila rađa silu, pa bi sve to samo ubrzalo unutrašnju dijalektiku liberalno-demokratskog poretka i uticalo na njegovu nestabilnost.

¹⁴ Fukujama je najpre u časopisu *Nacional interest* 1989. g. objavio kraći članak *Kraj istorije*, da bi nakon burnih reakcija na ovaj članak 1992. g. objavio i knjigu *Kraj istorije i poslednji čovek* pokušavajući da pruži dodatnu i nešto kritičniju interpretaciju prvobitne ideje iznešene u pomenutom članku. No, u oba slučaja, budući da se radilo o vremenu kada protivrečnosti liberalno-demokratskog poretka još nisu bile jasno vidljive, on je uzimajući postojeću situaciju „zdravo za gotovo“ stao iza stava o nekom tobožnjem kraju istorijske dijalektike. Kasnije će i sam Fukujama evoluirati i u nekim svojim kasnijim radovima će transformisati svoju misao do neprepoznatljivosti u odnosu na svoju prvobitnu poziciju. No, mi ne polemishmo sa „poznim“, već sa „ranim“ Fukujamom, pri svemu se trudeći da protiv njega pronađemo druge argumente u odnosu na one koje je on kasnije pronašao sam protiv sebe.

¹⁵ „U našem svetu još postoje ljudi koji su spremni da se bore na život i smrt radi imena, zastave ili komada odeće; ali oni pretežno pripadaju raznim bandama i provode život dilujući drogu ili žive u zemljama kao što je Afganistan“, Ibid. str. 167/168.

¹⁶ Ibid., str. 111.

Sjedinjenim državama bilo u interesu da u jednom lokalnom ratu Afganistan što više oslabi SSSR. No, vremenom je taj Afganistan morao okrenuti svoje oštrice i ka samim Sjedinjenim državama, što će se desiti i sa Irakom, koji je takođe u vreme hladnog rata bio zgodan „klin“ u neprijateljskom dvorištu. Sve to govori da sada u 21. veku Fukujamina „hladnoratovska“ logika prestaje da važi, jer mnoge zemlje nisu bile u rivalskim odnosima sa komunističkim internacionalnim poretkom, samo da bi posle toga oberučke prihvatile neku „slobodarsku“ suprematiju liberalno-demokratskog poretka, već su samo čekale momenat kada će moći u potpunosti da razviju svoje lokalne političke naracije, kojima je možda u jednom momentu smetao SSSR, ali kojima je u drugom momentu zasmetala i sama Amerika koja je naivno verovala da će je baš svi, poput Evropljana nakon Drugog svetskog rata, ushićeno dočekati kao oslobodioca. Stoga Fukujamina „hladnoratovska“ logika (odnosno njegov proglas pobeđe u tom ratu) prestaje da važi u novom milenijumu, kada imamo situaciju u kojoj se npr. bivši rivali iz hladnoratovskog perioda Amerika i Rusija zajednički suočavaju sa novim zajedničkim neprijateljem oličenom u globalnom terorizmu. Jednostavnije rečeno, sada u 21. veku će se globalni postgrađanski poredak u kome su, pored Evrope i Amerike, počele da učestvuju i Rusija i Kina i Indija, bez obzira na postojeće rivalitete između njegovih vodećih sila, suočavati sa neprijateljstvima i izazovima sasvim nove vrste – od globalnog terorizma, globalnog organizovanog kriminala sve do globalnog zagrevanja i potencijalnih energetskih kriza.¹⁷ Sve to vodeće sile postgra-

¹⁷ Fukujama zapaža na ničeanskom tragu pomenute protivrečnosti koje narušavaju idilu vladavine postgrađanskog-liberalno demokratskog centra, ali te protivrečnosti ne koristi kako bi izvukao konkretne i jasne zaključke o razvoju globalne situacije, odnosno ne uzima ih dovoljno ozbiljno. On opaža islamski fundamentalizam, afrocentrizam, azijski postkonfučijanizam i niz drugih pojava (str. 251, 252, 253, 254-257, 291.) koje ga teraju da prizna da je trijumf hegelijanske univerzalne i homogene države nepotpun (str. 259.). On se čak približava razlikovanju opozita centar-margine kada kaže da će „u predvidljivoj budućnosti svet biti podeljen na postistorijski deo i deo koji je još zaglubljen u istoriju“ (str. 290.). Konačno, on priznaje da postoji protivrečnost (ideje i stvarnosti, trebanja i bivstvovanja) koju liberalna demokratija još uvek nije rešila i kaže da je moguće da liberalna demokratija jednoga dana bude „potkopana“ (str. 325.). Ipak, izražava uverenje da liberalna demokratija najoptimalnije zadovoljava potrebe ljudske prirode (str. 344.), ali ne negira potencijalnu mogućnost daljeg razvoja istorije („novog i daljeg putovanja“ – str. 345.) Fukujama zapravo ostaje nedorečen i bez konkretnih zaključaka koje je onako ambiciozno obećavao naslov njegove knjige. On nakon svega sagledava ispravno globalnu situaciju, ali ne želeći da sam sebi

đanskog poretka poput SAD-a, Rusije, Evropske unije, Kine ili Indije i pored svih njihovih međusobnih suprotstavljenosti dovodi u situaciju iznuđenog partnerstva kako bi se uopšte osmislila strategija globalne stabilnosti i održivog razvoja. Potpuno je jasno da takvu strategiju ne može osmisliti niko sam za sebe, ni unilateralno, već samo partnerski i multilateralno, jer bi u protivnom globalne nestabilnosti, pa i krize, bile neizbežne. Stoga ćemo u narednim redovima rada opisati specifičnu dijalektiku „centralnog“ i „marginalnog“ bloka, sa tematskim fokusiranjem na političko polje u Evropi, da bi do kraja rada pokušali doneti sud o „kraju istorije“, odnosno o stabilnosti i održivom razvoju postgrađanskog liberalno-demokratskog centra koji dominira političkim poljem i Evrope i sveta.

* * *

Vladavina postgrađanskog centra i njegovog otvorenog društva će kao svoju osnovnu zaslugu moći sebi pripisati odsustvo velikih i frontalnih socijalnih i političkih sukoba kakvi su revolucije, svetski ratovi ili masovni pogromi bilo koje kategorije stanovništva. No, na drugoj strani ona će proizvesti i niz nus-pojava koje okoštavaju političko polje i koje samu politiku udaljuju od veoma plodonosne bizmarkovske definicije *umetnosti mogućeg*. To se pre svega ogleda u jačanju „kaste“ tehno-birokrata, odnosno tehnokrata, što je logična posledica smanjenja demokratskog potencijala politike, odnosno smanjenja demokratske mogućnosti izbora, budući da će se biračima nuditi nekoliko veoma sličnih partija sa sličnim programima. Sve to konačno rezultira stvaranjem nove „političke aristokratije“ koja se neće rukovoditi bilo kakvim vrednosnim identitetima, već kojoj će najvažnije biti da učestvuje u „čisto tehničkom“ opsluživanju političkih i ekonomskih institucija. Naime, u postmodernom dobu se naporedo sa probijanjem post-materijalističkih vrednosti u sferu društva, odvija i obrnut proces tehnicizacije političkih i ekonomskih institucija po uzoru na mehanicistički model prirodnih nauka, što će usloviti pojavu tzv. tehnokratije, odnosno *ekspertokratije*. Ekspertokratija će zapravo biti *vladavina stručnjaka* ili *vladavina belih okovratnika* koji rešavanju socijalnih, političkih i ekonomskih problema pristupaju lo-

skoči u usta (pogotovo u odnosu na prvobitni „mali“ članak o kraju istorije) ne priznaje otvoreno da je liberalna demokratija samo jedan od istorijskih oblika, a ne definitivni i krajnji oblik istorije, odnosno početak kraja istorije.

gikom rešavanja tehničkih problema. Tehnokrate, odnosno *tehničari vlasti*, neće samo politiku očistiti od bilo kakvog vrednosnog utemeljenja što možda može biti i manja zamerka pošto ova tendencija proizlazi iz opšteg usmerenja epohe, već će je i učiniti jednodimenzionalnom i nekreativnom onemogućujući javljanje onako kolosalnih *umetnika mogućeg* poput velikih državnika minulih vremena¹⁸ – što će biti neoprostivo. Ipak, ekspertokratiju ne treba poistovećivati sa čitavim postgrađanskim političkim centrom (iako će tehnostrate sebe voleti da stave u neoliberalni centar), jer će ona biti samo jedan od njegovih nus-produkata, dok će sam taj centar u sebi sadržavati i neke pozitivne pojave i elemente. Pozitivna protivteža tehnostratskoj kasti unutar sistema postgrađanskog centra možda može biti grupacija filozofa, sociologa i političkih naučnika koja napušta stari stav „kritičkih intelektualaca“¹⁹ i koja odlučuje da preuzme konkretnu političku odgovornost za davanje smernica razvitku društva. Ova grupacija karijernih društvenih naučnika koji će službovati unutar različitih političkih administracija²⁰, najčešće kao raznorazni savetnici, ali i kao diplomate, pa čak ponegde i kao najviši državni dužnosnici (poput npr. Henrija Kisindžera ranije, dok danas novoizabrani američki predsednik Barak Obama, kao profesor ustavnog prava, dolazi iz ovog miljea), moći će da nadiđe usku optiku, strateško slepilo i birokratsku glupost tehnostratske kaste, iako sa njom deli poreklo.

Osim ekspertokratije i demokratskog deficita, najuočljiviji ali i najopasniji nus-produkt vladavine postgrađanskog centra i njegovog otvorenog društva biće i tzv. „medijska demokratija“ koja se jednim svojim delom manifestuje i kao medijski inženjering usmeren

¹⁸ Poput npr. Bizmarka, Gledstona, Lojd Džorža, Klemansoa, Čerčila, de Gola i ostalih državnika koji su u pozitivnom smislu obeležili noviju evropsku istoriju.

¹⁹ Uopšte, u postmodernom dobu propada modernistička figura i poza „kritičkog intelektualca“ koji pretenduje na davanje društvenih smernica, ali koji ne želi da stupi u vode real-politike i etabiliranih institucija. Liotar odlično zapaža propast uloge tzv. kritičkog intelektuaca kakav je npr. bio Zola i on smatra da su Sartre i Čomski samo relikti jedne već prohujale epohe. Jean François Lyotard, *Šta je postmoderna*, KIZ Art Press, Beograd, 1995, str. 69/70.

²⁰ Za ovu grupaciju Laker primećuje da se uspinje u isto vreme kada i svi ostali stručnjaci, pa tako i oni tehnostratski „eksperti“ koje smo kritikovali. Međutim, smatramo da ovi stručnjaci iz oblasti tzv. društvenih nauka za razliku od ostalih eksperata pravljenih po prirodno-matematičkom modelu donose kvalitativne i pozitivne političke novine – Volter Laker – *Istorija Evrope 1945.-1992.* – Clio, Beograd, 1999. – str. 334/335.

ka oblikovanju javnog mnjenja, shodno interesima određenih centara moći. Naime, u postmodernom dobu modernistička kategorija „narodnog suvereniteta“ koju je nekoć iznašao Ruso, a razradio Tokvil, mesto ustupa postmodernoj kategoriji „artificijelnog (virtuelnog) javnog mnjenja“ koje neće biti neposredovano (poput rusoističke „opšte volje“), već koje će se obrazovati shodno delovanju različitih interesa.²¹ Tako je „medijska demokratija“ koja je uspostavljena u vreme dominacije postgrađanskog centra ostvarila neke od pesimističnih Tokvilovih slutnji o demokratiji kao o pojavi sa dva lica²² – gde njeno mračno lice progovara iz dominacije tzv. mas-medija koji će biti u poziciji da monopolišu samo medijsko polje i započnu razne vrste medijskih kampanja i tiranija. Koliko je ova tzv. „medijska demokratija“ ostvarila neke od Tokvilovih slutnji, prepoznaje Liotar koji u projektu te „medijske demokratije“ (što je upravo izraz koji smo preuzeli od njega) vidi ostvarenje orvelovske totalitarne vizije globalnog društva.²³ No, stvari ipak neće biti fatalistički i bespovratno nepopravljive kako se čini Liotaru (koga nesumnjivo treba ipak pažljivo čitati), niti će vladavina postgrađanskog centra i njegovog otvorenog društva biti isključivo dekadentna, jer će ona imati svoje rezultate koji se, kako smo istakli na početku ovog zaglavka, ogledaju u odsustvu velikih i frontalnih socijalnih i političkih sukoba kakvi su revolucije, svetski ratovi ili masovni pogromi bilo koje kategorije stanovništva. Ipak, na marginama ovog etabiliranog postgrađanskog centra odvijaće se jedan mali ustanak protiv čitavog tog poretka, čemu ćemo u narednim redovima posvetiti pažnju.

* * *

Ukoliko je postmoderno doba zaista prevazišlo projekte velikih revolucija poput one francuske, ruske ili kineske, ono neće biti

²¹ Tako su npr. krajem 20. veka, budući da nisu shvatili glavne interesne tokove, Srbi na sebe navukli negativnu medijsku sliku, koja je situaciju u najnovijim balkanskim sukobima prikazivala veoma jednostrano i često na štetu srpske strane. Tako je čitav jedan narod postao meta predrasuda koje su medijski konstruisane, sam dajući ponekad povode za takve konstrukcije, no ponekad bivajući sasvim nevin u odnosu prema konstruisanim diskursima o njegovoj odgovornosti.

²² Aleksis de Tokvil, *O demokratiji u Americi*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci, CID, Podgorica, 1990, str. 162. -165. 221. – 222.

²³ Jean François Lyotard, *Šta je postmoderna*, KIZ Art Press, Beograd, 1995., str. 86/87.

imuno na prosejavanje tzv. malih i rascepkanih „revolucija“ – kako možemo označiti svaki vaninstitucionalni i voluntaristički uticaj na globalnu ravnotežu moći. Ove male i rascepkane „revolucije“ predstavljaju neku vrstu otpora poretku postgrađanskog centra, odnosno neku vrstu malog ustanka koji će doći sa političkih margina. Biće to zapravo sukob onih koji će živeti u „mraku na rubu grada“²⁴ sa onima koji će upravljati samim „gradom“, odnosno svetlim globalnim metropolisom. Ovaj „mrak na rubu grada“ će se manifestovati na više načina i preuzimaće više borbenih formi – od globalnog terorizma, preko organizovanog kriminala, sve do različitih agresivnih subkulturnih pojava poput skinheda ili navijačkih armada. No, u svim slučajevima radiće se o oblicima *novog varvarstva*²⁵ koje će nastati iz frustracija nekih društvenih grupacija sa margina koje neće videti bilo kakav drugi put, osim onog nasilnog, da obezbede sebi željeno društveno priznanje i uticaj. Tako će ovo *novo varvarstvo* biti oružje u rukama nemoćnih, koji će se na taj način svetiti onim moćnima, koje će smatrati odgovornima za sopstvenu marginalizaciju. No, paradoksalno, mesto rođenja tih „novih varvara“ iz „mraka na rubu grada“ i onih institucionalizovanih liberalnih-demokrata biće identično. Naime, i jedni i drugi će svoje daleko poreklo imati u Francuskoj revoluciji, budući da ta revolucija nije porodila samo moderni građanski i savremeni post-građanski poredak, već je u njoj, u klici, dijalektički bilo i sadržano tzv. „novo varvarstvo“ koje, dva veka posle nje, upravo atakuje na taj liberalno-demokratski (post)građanski poredak koji je ona uspostavila. Ovo „varvarstvo nove vrsti“ koje su uspostavili Francuska revolucija i prosvetiteljstvo svojim ekstremnim tumačenjem čoveka i politike, pronicljivo

²⁴ Sintagmu „mraka na rubu grada“ posuđujemo iz jedne pesme savremenog kantautora Brusa Springstina – vidi – Bruce Springsteen – *Darkness On The Edge of Town* – http://www.actionext.com/names_b/bruce_springsteen_lyrics/darkness_on_the_edge_of_town.html

²⁵ Kada govorimo o „varvarstvu“ i „varvarima“ činimo to veoma uslovno i bez vrednosnih konotacija, ne želeći ni u jednom momentu sugerisati kako se radi o nekim divljim, zlim i krvožednim grupacijama koje su „necivilizovane“. Ove termine koristimo naprosto samo da bismo označili specifičan način egzistencije grupacija sa margine političkog polja koji se razlikuje od egzistencije „civilizovane“ liberalno-demokratskog postgrađanskog centra. No, ova dva načina egzistencije biće nesamerljiva sa etičkog tj. moralnog stanovišta, jer će i jedni i drugi imati svoje istine, svoje vrednosne sisteme i svoje moralne obrasce. Naprosto, radiće se o različitim svetonazorima, a ne o sukobu „dobrih“ sa „rđavim momcima“.

prepoznaju Horkhajmer i Adorno.²⁶ Stoga možemo reći da se značaj Francuske revolucije, čak i kada je odavno prevaziđen njen kontekst, vidi upravo u tome što će njome biti uspostavljen i građanski poredak (odnosno i postgrađanski poredak koji proizlazi iz tog klasično-građanskog) i što su njome jednako anticipirani i antigradañski otpori tom poretku sa političkih margina. U tome je i veličina glavnog teoretičara koji je odredio Francusku revoluciju Žan Žak Rusoa, koji je poretku u kome mi danas živimo zaveštao ideju demokratije, ali koji je istovremeno svojom anarhističko-arhaičnom stranom anticipirao i sve otpore tom demokratskom poretku.²⁷ Takođe, možemo se setiti i Tokvila koji je odlično opazio da novi vrli demokratski svet živi u stalnoj napetosti i protivrečnosti institucionalizma i varvarstva, reda i anarhije. Demokratsko društvo je dinamično, a to će biti najbolje vidljivo u savremenoj globalnoj situaciji, gde ćemo na jednoj strani imati obrise globalne demokratije sa njenim raznovrsnim institucijama (od kojih će Evropska unija biti sigurno najznačajnija u kontekstu našega rada), da bismo na drugoj strani imali grupacije tzv. „novih varvara“ koji će stajati na kapijama tog demokratskog sveta. Stara i dobro poznata teza je da „novo varvarstvo“ ne bi bilo moguće u nekom autoritarnom i totalitarnom poretku koji bi potpuno i nasilno pacifikovao i ugušio sve političke otpore, pa su tako upravo ti „varvarski“ otpori globalnoj demokratiji, odnosno sama mogućnost da se oni jave, dobar dokaz da sama ta demokratija postoji i da nije totalitarna.²⁸ Tako možemo reći da globalno demokratsko *otvoreno društvo* samo iz sebe proizvodi svoje neprijatelje, upravo svojom otvorenošću, te su upravo neprijatelji tog društva najbolji svedoci njegove otvorenosti, budući da bi ih neki autoritarni i totalitarni poredak iskorenio u startu. Ovim opet dolazimo do neizbežne dijalektike liberalno-demokratskog postgrađanskog centra i antigradañanskih „varvarskih“ margina, koji ne samo da imaju isto

²⁶ M. Horkheimer, T. Adorno, *Dijalektika prosvetiteljstva*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1989., str. 7.

²⁷ Fukujama dobro zapaža da su kod Rusoa istovremeno bili sadržani i temelji novog demokratskog sveta i njegova unutrašnja destrukcija kao „napad na civilizovanog čoveka“. F. Fukujama, *Kraj istorije i poslednji čovek*, CID, Podgorica, 1997., str. 107/108, 203. (fus-nota 63.)

²⁸ Tako Laker odlično zaključuje da npr. terorizam može da se javi i da se održi samo unutar jednog demokratskog režima, pošto svaki autoritarni režim seče terorizam u korenu. Volter Laker, *Istorija Evrope 1945.-1992.*, Clio, Beograd, 1999, str. 546.

mesto rođenja, već su i potrebni jedni drugima za formiranje političkog identiteta. „Demokratama“ će biti potrebni „varvari“ kao dokaz da političko polje nije totalitarno, statično i jednoobrazno, te će uvek moći da kažu kako su „varvari“ proizvod njihove sopstvene „mekoće“ i „tolerantnosti“, dok će sa druge strane i „varvarima“ biti potrebne „demokrate“ kako bi pronašli *neprijatelja* kojeg iziskuje njihova *metafizika borbe*²⁹ koja čini srž njihovog sistema vrednosti, odnosno njihove *političke teologije*. Sve to potvrđuje onu poznatu Šmitovu tezu o značaju figure *političkog neprijatelja* za političko polje i njegovu dinamiku³⁰, kao i činjenicu da političke grupacije ne stiču identitet same sobom već u relaciji prema sopstvenoj „političkoj konkurenciji“ – da se, izbegavajući nepopularni termin „neprijatelja“, izrazimo blaže od samog Šmita. Bilo kako bilo, u narednim redovima pozabavićemo se različitim oblicima pomenutog *novog varvarstva* koje se suprostavlja poretku postgrađanskog centra, te ćemo te oblike više skicirati prepoznavajući osobenost svakog od njih, negoli što ćemo se baviti njihovom temeljnom i opširnom strukturalnom analizom, za šta zbog obima rada naprosto nemamo ni prostora ni vremena.

Globalni terorizam je svakako onaj oblik „novog varvarstva“ koji je najrasprostranjeniji, najopasniji i najbeskompromisniji. Savremeni terorizam svoje poreklo ima u Francuskoj revoluciji u kojoj se, bez obzira da li je reč o Robespjerovom montanjarskim odredima ili kontrarevolucionarnim krstaško-fundamentalističkim četama, spajaju kategorije novovekovne matematizovane racionalnosti i iracionalnog nasilja. Drugim rečima, samo nasilje sada dobija svoju matematizovanu metodologiju i to ga u vidu modernog, odnosno savremenog *terorizma* razlikuje od nasilja minulih vremena koje je bilo spontano i stihijsko. Stoga formulu terorizma možemo prepoznati u jednačini *nasilje + matematika (kao metoda) = terorizam*.

²⁹ Temeljno o ovoj „metafizici borbe“ koja svoj najeksplicitniji izraz ima kod nemačkog pravnika Karla Šmita, koji sjajno povezuje ekstremizme leve i desnice u N. Cvetičanin, *Evropska desnica između mača i zakona*, Filip Višnjčić, Beograd, str. 121. – 188.

³⁰ O Šmitovom principu razlikovanja prijatelja i neprijatelja, a posebno i iscrpno o njegovoj kategoriji *političkog neprijatelja* u Ibid., str. 121.-128, 171.-188, 293/294. O Šmitovoj kategoriji *političkog neprijatelja* takođe veoma iscrpno u Gopal Balahrishanan, *The Enemy – An Intellectual Portrait of Carl Schmitt*, Verso, London-New York

Savremeni teroristi, bez obzira da li se radi o islamskim fundamentalistima ili o marginalnim grupacijama ekstremne levice ili desnice, neće biti naprosto podivljale i poludele horde, već veoma dobro organizovane strukture, sa svojim borbenim ćelijama, sistemima unutrašnje organizacije i veze, i strateškog planiranja. Uz sve to veoma srdačno će prihvatiti sve blagodeti moderne tehnike i modernih sistema komunikacija, obrazujući prave tehnološke terorističke odrede. Posebno će to važiti za islamske fundamentaliste i terorističke grupacije ekstremne desnice, dok su neke anarhističke grupe ostale još na nivou „molotovljevih koktela“, ali su neke druge ipak prihatile savremena oružja i sisteme veze. Koliko su npr. islamski fundamentalisti samo druga strana kaputa postgrađanskog globalnog sveta za kojim ne zaostaju ni u tehnici, ni u sredstvima, ni u obrazovanju, najbolje svedoči poznata činjenica što su se neki od njihovih lidera i aktivista školovali na najprestižnijim svetskim univerzitetima i što mahom poseduju solidno obrazovanje. Sve to komplikuje klasičnu sliku o teroristima kao o zapuštenim, poludivljim i neobrazovanim fanatičnim borcima. Svakako da će u njihovim redovima biti i ovakvih, ali ono što možemo nazvati „komandnom strukturom“ biće sofisticirano baš poput najboljih bezbednosnih službi uticajnih država, čemu će se upravo moći i pripisati zasluga za izvođenje uspešnih terorističkih akcija, daleko iza leđa tih uticajnih bezbednosnih službi. Tako početak našeg milenijuma obeležavaju veliki teroristički napadi koji uzdrmavaju vladavinu postgrađanskog centra, a posebno uzrmavaju njegovo *otvoreno društvo* – počevši od danas već čuvenog napada 11. septembra 2001. na Svetski trgovinski centar u Nju Jorku, preko napada 11. marta 2004. u Madridu, napada 7. jula 2005. u Londonu ili niza napada diljem putinovske Rusije. Reagujući na novonastalu globalnu situaciju bivši ruski predsednik Putin će primetiti da je danas terorizam sa fundamentalističkim predznakom idejni naslednik nacizma, jer ugrožava „našu jedinstvenu miroljubivu zajednicu civilizacija“³¹ te nakon napada u Londonu izjavljuje da ne samo da saoseća sa Britancima, već i da je spreman da se borba protiv terorizma koordinira na globalnom nivou, pošto je terorizam neprijatelj i u Čečeniji, kao i u Londonu.³² Putin tako ocrtava obrise

³¹ *Politika*, 9. maj 2005.

³² Izjava data na samitu G8 u Škotskoj, u istom danu terorističkih napada u Londonu.

postgrađanskog centra koji je prinuđen na zajedničku akciju, kako bi se odbranio od udara koji dolaze sa političkih margina. Nije slučajno da terorizam poredi sa nacizmom, jer će se u oba slučaja raditi o fundamentalističkom shvatanju politike, nasuprot onom komunikativnom i konsenzualnom na kome insistiraju lideri okupljeni u tzv. Grupi 8 (G8) koji upravo predstavljaju neku vrstu nezvanične globalne vlade postgrađanskog centra. Dok će velike sile biti sklone komunikaciji i konsenzusu, odnosno međusobnim dogovorima i usaglašavanjima interesa, krojeći kapu onim „malima“, ti mali i marginalizovani će sopstvene frustracije pretvarati u čisto nasilje terorističkih akata. Sve to će usloviti dinamiku političkog polja, te će se svet u kome živimo, rastrzan u toj dijalektici centra i margina, menjati. Tako pred izazovom terorističkih napada sam postgrađanski svet polako menja svoju strukturu, jer se usled odbrambenog stava može primetiti pojava ograničavanja nekih građanskih sloboda koje su, koliko juče, smatrane za bazične³³, pa će tako *otvoreno društvo* biti prva žrtva globalnih nestabilnosti proizašlih iz postmodernog opozita *centra i margina*. Takođe, vezivanje terorizma za islamski fundamentalizam usloviće i pojavu kulturne distance u Evropi prema samom islamu, što je vidljivo npr. iz činjenice da su nakon terorističkih napada u Londonu postali učestali napadi na muslimanske zajednice u Britaniji.³⁴ O kulturnom animozitetu koji se otima institucionalnoj kontroli svedočiće i nemiri u Parizu iz novembra 2005. g koji će se proširiti i na Evropu³⁵, a u kojima su afro-azijski muslimanski emigranti bili ona grupa koja se u jednom momentu otela ustavnom poretku i delovala protiv njega. Naprosto, usled pritisaka izazvanih

³³ Tako je npr. britanski ministar spoljnih poslova Čarls Klark (Charles Rodway Clarke) u obraćanju evropskom parlamentu 7. septembra 2005. rekao „da pravo na život nadjačava brigu oko ugrožavanja privatnosti“ smatrajući da treba pronaći ravnotežu između poštovanja ljudskih prava i antiterorističkih mera. Ministar je pri tome dodao da stara ravnoteža prava i dužnosti, utemeljena *Evropskom konvencijom o ljudskim pravima* više ne odgovara sadašnjim okolnostima u kojima su teroristički napadi postali realna opasnost, a nisu više samo jedna od mogućnosti. *Ograničenje sloboda, Politika*, 8. septembar, 2005.

³⁴ Dnevnik RTS od 17. 7. 2005. govori o tri zapaljene džamije, a dnevnik BK televizije od 17. 7. 2005. o više od 100 incidenata i ataka na muslimanske zajednice od Londonske tragedije. No, važno je istaknuti da su svi incidenti nastali spontano i da u njima nisu učestvovalle institucije ili su ih potpirivali zvaničnici, ali je bitna činjenica da su se institucije pokazale nesposobnim da te incidente spreče.

³⁵ *Gori li Pariz?*, *Politika*, 4. novembar 2005.

islamskim fundamentalizmom i predrasuda prema samom islamu izazvanih čitavom tom situacijom, muslimanski emigranti će se u jednom momentu naći, fudbalski govoreći, u „ofsajdu“, s one strane linije postgrađanskog liberalno-demokratskog poretka. Sve to sve-doći da je postgrađanski svet u Evropi pred opasnostima spontanih „ustanaka“ neasimilovanih emigrantskih grupa iz drugih civilizacijskih krugova, a koji borave unutar stabilnih evropskih liberalnih demokratija. Takvi „ustanci“ mogu destabilizovati same evropske demokratije i mogu imati trajne posledice, te je pre pronalaženja političke strategije za njihovo predupređivanje potrebno postaviti dijagnozu, odnosno odgovoriti na pitanje – da li do njih dolazi iz socijalno-ekonomskih ili religijsko-kulturnih razloga?³⁶ Bilo kako bilo, posle ovog „emigrantskog“ nasilja Evropa više neće biti ista i ovo će imati višestruke posledice po politički i institucionalni razvoj, pošto postgrađanski poredak treba da pronađe prave odgovore na problem kulturne distance sa kojim se suočava u srcu starog kontinenta. Teroristički napadi i problem kulturne distance donose, takođe, razilaženje unutar postgrađanskog poretka između postgrađanske levice i postgrađanske desnice, odnosno između levog i desnog centra, pošto će oni predlagati različite strategije za suočavanje sa pomenutim problemima. Tako će postgrađanska leвица pozivati na neučestvovanje u globalnim „krstaškim“ pohodima na islamske fundamentaliste i na povlačenje vojnih trupa iz trusnih područja gde se sukobljavaju različiti interesi i kulturni identiteti, dok će postgrađanska desnica tražiti još žestći obračun sa teroristima i zadržavanje vojnog i političkog uticaja u „graničnim“ područjima.³⁷ Pri svemu tome levi i desni ekstremisti, odnosno „teroristi“ evropskog porekla oličeni u još uvek aktivnim neonacističkim ili anarhističkim grupa-

³⁶ Veoma je teško ući u motive nasilja u Parizu 2005. g i reći da li je tu primarnu funkciju igrao socijalno-ekonomski ili religijsko-kulturni faktor, no najpre će biti da su oba dva povezana, no da je ipak dominantniji drugi faktor, jer je zanimljivo da se emigrantima u nasilju nisu pridružili Francuzi nemuslimanskog porekla. Ako im se oni pridruže u nekom budućem nasilju onda se može govoriti o čisto socijalnim motivima ustanka.

³⁷ Ipak, po ovom pitanju postgrađanska desnica i leвица neće biti koherentne i jednoobrazne, jer ćemo imati one lidere postgrađanske desnice poput bivšeg francuskog predsednika Širaka koji će biti protiv najnovijih „krstaških“ ratova, kao i one lidere postgrađanske levice poput bivšeg britanskog premijera Blera koji će biti za njih, što sve skupa ponovo relativizuje podelu na levicu i desnicu uopšte i pokazuje koliko su one izmešane unutar postgrađanskog poretka.

ma će „strukturalno“ biti na strani islamskih fundamentalista (iako i neki od njih, pogotovo sa ekstremne desnice, mogu da traže obračun sa islamskim fundamentalistima) pošto u svojim metodama delovanja smeštaju sebe u isti diskurs kojem pripadaju islamski fundamentalisti, pošto njihove političke naracije takođe imaju poreklo u *metafizičici borbe, tehnicizaciji nasilja i političkoj teologiji* koje su sve zajedno proizašle iz Francuske revolucije i iz njenih kontrarevolucionarnih otpora.

Pored terorizma ništa manje važan oblik „novog varvarstva“ biće i *organizovani kriminal*. Jednako kao kod terorizma i ovde se ne može govoriti o nekom stihijskom fenomenu koji bi se haotično pojavljivao i bio spontan, jer će se opet raditi o organizovanoj strukturi koja neće raspolagati samo svojim sistemima unutrašnje organizacije i veze, kao i najsavremenijim tehničko-tehnološkim sredstvima, već i veoma koherentnim sistemom vrednosti. Prilikom razmatranja organizovanog kriminala greške se prave u posmatranju ovog fenomena isključivo kao oblika vanzakonskog ponašanja koje je stoga što je van pozitivno-pravnih normi, civilizacijskih standarda i etabiliranog etičkog sistema, uopšte izvan bilo kakve etike i sistema vrednosti. Najviše se stiže do spoznaje da organizovani kriminal raspolaze svojom operativnom mrežom i svojim internim pseudo-institucijama i objašnjava se da se upravo zbog toga i naziva organizovanim, razlikujući se od onog profanog. No, veoma se retko u analizama dolazi do čitavog jednog sistema vrednosti i do jedne implicitne (pseudo)etike kojima uspesi organizovanog kriminala mogu biti zahvalni jednako kao i svojoj konkretnoj operativno-tehničkoj organizaciji. Jednostavnije rečeno, organizovani kriminal nije samo konkretna mreža kriminalaca koji deluju s onu stranu pozitivno-pravnih zakona, već je čitav jedan pogled na svet koji ima sopstvene zakone³⁸, kanone i principe, iz čega upravo proizlazi njegova snaga. Vraćajući se u kontekst naše teme možemo reći da organizovani kriminal, jednako kao i terorizam, predstavlja zapravo čitavu jednu „politiku“ koja je u opoziciji onoj zvaničnoj liberalno-demokratskoj politici postgrađanskog centra i njenim institucijama. Organizovani kriminal je, baš zato što je ne samo organizovan, već i vrednosno

³⁸ Poznati su zakoni npr. italijanske mafije tj. koza nostre oličeni u dva bazična zakona – zakonu ćutanja (omerta) i zakonu krvne osvete (vendeta), a možemo pretpostaviti i da druge kriminalne organizacije poput kineskih trijada, japanskih jakuza, kolumbijskih kartela, ruske ili albanske mafije imaju svoja nepisana pravila

utemeljen, jedan od specifičnih načina antigradanskog shvatanja politike o čemu svedoče i njegove intencionalne akcije. Jednako kao što postgradanski centar strateške odluke donosi u organizacijama poput G8, Ujedinjenih Nacija, Evropske unije itd, tako i organizovani kriminal nadilazi nacionalne granice uzrokujući jedno „podzemno“ internacionalno kriminalno povezivanje vidljivo pre svega u trgovini oružjem, narkoticima i ljudima koja je sve manje lokalna, a sve više globalna. Možemo pretpostaviti da sigurno postoje i tačke dodira ovih svetova – „nadzemnog“ i „podzemnog“, jer postgradanski poredak upravo zbog svog demokratskog ustrojstva i zbog svog *otvorenog društva* ostavlja prostora za raznorazne propusne šupljine kroz koje se u njega mogu ubaciti i kriminogene strukture. Naprosto, organizovani kriminal jednako kao i terorizam, svedoči o demokratskom ustrojstvu poretka unutar koga se javlja, jer se ne bi mogao javiti unutar nekog totalitarnog i autokratskog poretka koji bi ga sasekao u korenu, o čemu svedoči činjenica da su totalitarni režimi poput Staljinovog ili Hitlerovog bili bez organizovanog kriminala. Javljanje organizovanog kriminala unutar tih režima je bilo nemoguće naprosto stoga što su ti režimi već sami sobom predstavljali specifične oblike „kriminalizovane“ države koja raspolaže selektivnim pravom da određuje život i smrt nezavisno od bilo kakvih univerzalnih principa, bilo da su prirodno-pravnog ili pozitivno-pravnog porekla. Tako imamo situaciju da će demokratija (i sam koncept otvorenog društva) i organizovani kriminal biti faktički sociološki povezani (jer demokratski poredak pogoduje javljanju organizovanog kriminala³⁹) iako strukturalno suprotstavljani (pošto se demokratski poredak bori protiv organizovanog kriminala i funkcioniše po drugačijim unutrašnjim „pravilima igre“ tj. ima drugačiju strukturu), dok su na drugoj strani autokratija i organizovani kriminal suprotstavljani faktički u sociološkom smislu (jer se u autokratskim režimima podzemna struktura organizovanog kriminala teško javlja),

³⁹ Tako se organizovani kriminal u Evropi javlja upravo sa širenjem demokratskog doba, kada se u južnoj Italiji i Siciliji početkom 19. veka javljaju prve ćelije koza nostre, kamore i ostalih organizacija sa svrhom neutralisanja posledica Napoleonovih osvajanja, odnosno u svrhu podzemnog i neformalnog „domaćinskog“ organizovanja budući da su spoljašnje institucije okupirali „stranci“. Tako imamo situaciju da Napoleonova osvajanja pronose Evropom francuski građanski zakonik kao vesnika demokratije, dok se u isto vreme u nekim delovima Evrope organizuju prve ćelije organizovanog kriminala tj. mafije koja je nus-produkt same demokratije, ali i negativna i borbena reakcija na nju.

ali su veoma slični po unutrašnjoj strukturi, jer se radi o dva slična volunтарыstička apsolutistička i zatvorena poretka koji van svih univerzalnih principa raspoložu životom i smrću. Bilo kako bilo, organizovani kriminal, jednako kao i terorizam, jednako kao i autokratski (i totalitarni) režimi, sadrži u sebi logiku antigradanskog i volunтарыstičkog shvatanja politike koja je s onu stranu liberalno-demokratskih procedura, mada joj ne manjkaju drugi oblici organizacije i unutrašnjih kanona. No, ovi kanoni će kod organizovanog kriminala, kao i kod ostalih antigradanskih oblika koji se javljaju na marginama političkoga polja, biti povezani sa jednom *metafizikom borbe i političkom teologijom* u čemu će se ogledati srž samog sistema vrednosti i „etike“ organizovanog kriminala.⁴⁰ Istina, i organizo-

⁴⁰ Ovaj sistem vrednosti, odnosno „etiku“ organizovanog kriminala odlično opažaju – ne sociološke analize, već umetnička dela – koja se bave prikazom organizovanog kriminala. Možda je na najkolosalniji način to uradio Kopolin (Francis Ford Coppola) film i remek-delo *Kum (The Godfather)* koji je plastično prikazao koordinatni etički sistem mafije koji se konstituiše na egzistencijalističkim šmitovskim kategorijama prijatelja i neprijatelja u njihovom najradikalnijem značenju. Gledajući ovaj film ne možemo se oteći utisku da nas tu Šmit vreba na svakom koraku i da film, naravno indirektno, potpuno rekonstruiše njegovu strasnu političku teologiju. Tako na početku filma don Vito Korelone kao šef mafije i kao onaj kod koga je decizija o njenom poretku kaže čoveku koji ga pita kako da mu se oduži za učinjenu uslugu da on jedino traži od njega da bude *prijatelj* nakon čega ovaj ceremonijalno ljubi kumovu ruku kao odraz lojalnosti, dok mu kum uzvraća da su odsada „tvoji neprijatelji i moji neprijatelji“. Čovek se obratio kumu zato što nije mogao da nađe pravdu u legalnim institucijama sistema (pretukli mu ćerku, nasilnici oslobođeni), te je stoga shodno onom šmitovskom *protego ergo oblige* odlučio da se stavi pod zaštitu, a samim tim i pod jurisdikciju, mafije. Čitavim prizorom nam je sugerisano da su legalne institucije nepravedne, te da je shodno tome potrebno pojam prava zameniti pojmom pravde, a samu pravdu utemeljiti kroz određeni grupni identitet pripadnosti *prijateljima* gde ona postoji samo za one unutra, a ne i za one izvan, koji mogu biti potencijalna meta. Pored mafije kao „krovne“ organizacije *prijatelja*, velika važnost se pridaje porodici koja je gotovo sakralizovana što je vidljivo iz dijaloga kuma sa pevačem Džonijem Fontanom koji ga takođe moli za uslugu, da bi ga kum najpre pitao – „da li si sa svojim“ da bi nakon potvrdnog odgovora kum uzvratio da „muškarac koji nije sa svojim nije pravi muškarac“. Sakralizacija porodice se pri tome provodi i iz funkcionalnih potreba konspiracije pošto se poslovi bezbednije obavljaju u uskom porodičnom krugu, i iz egzistencijalne potrebe za pripadnošću i ljubavlju u svetu golog i sirovog nasilja. Etika mafije će tako biti mešavina nepatvorenog porodičnog morala sa nekom vrstom starozavete osvetničke političke teologije i to svedoči da organizovani kriminal nije bez svoje etike, već samo da je ona različita od one liberalističko-demokratske komunikativno-konzenzualne. *Politička teologija* mafije kulminira na kraju filma koji smo uzeli za primer, kada paralelno idu scene u kojima mladi kum Mikele Korelone krštava u crkvi svog nećaka, i scene nasilja u kojima se njegovi

vani kriminal će se poput svih ostalih socioloških struktura razvijati, prevazilazeći neke stare i romantizovane oblike i principe kojima se rukovodila „stara mafija“, te će nove generacije pripadnika organizovanog kriminala često biti mnogo beskrupuloznije i neprincipijelnije od onih starih. No, organizovani kriminal će u svom globalnom povezivanju otkrivati nove kohezivne faktore, te će biti svestan da mora, ukoliko želi da zadrži efikasnost, uticaj i moć, da i dalje sopstvene članove vezuje u jedan pseudo-moralni sustav i pseudo-politički „komandni“ poredak, a ne samo u proste operativne grupe bez bilo kakve „dublje“ povezanosti.

* * *

Pored krajnje agresivnih, opasnih i konkretnih delegitimizacija vladavine postgrađanskog centra kao što su terorizam ili organizovani kriminal, postoje i one čisto duhovne i intelektualne delegitimizacije koje, kao neka vrsta postmoderne kritike, brinu o očuvavanju različitih identiteta, u svetu globalne liberalne demokratije i njenog univerzalističkog koordinatnog sistema. Tako će Liotar govoriti o „lokalnoj legitimnosti“ da bi opisao mnoštvo pojava koje se doduše rasepkano, ali zajednički, suprostavljaju „univerzalnom horizontu“ globalizovanog sveta.⁴¹ Zaista, sa vladavinom globalnog postgrađanskog centra koji baštini tradiciju kosmopolitske tj. „univerzalističke legitimnosti“, počinje da buja i niz malih „lokalnih legitimnosti“, u vidu buđenja raznoraznih nacionalizama i kulturoloških pokreta. Ponekad će ove „lokalne legitimnosti“ biti violentne, da bi ponekad bile u čistoj sferi kulture i duha, ali će u svim slučajevima početkom 21. veka biti na marginama političkog polja, na krajnjim krakovima širokog postgrađanskog centra – ponekada na

ljudi svete njegovim *neprijateljima*, među kojima je i otac dečaka koji se upravo krštava. Tako samo to krštenje nije krštenje svetom vodom i svetim duhom, već krštenje krvlju i vatrom, što smo već imali kod ultrakonzervativnih filozofa poput De Mestra kao novovekovnih „proroka“ *političke teologije*. Takođe i Harmonov (Robert Harmon) film *Džon Goti (John Gotti)* na sličan način kao Kopolin *Kum* interpretira organizovani kriminal kao izvestan vrednosni sistem u kome su bitni pojmovi „lojalnosti“, „časti“, te i ovaj film operiše šmitovskim kategorijama prijatelja i neprijatelja i specifičnom političkom teologijom. Pored svega ovaj film takođe prikazuje legalne institucije kao manipulativne, te opravdava organizovani kriminal kao savremenu verziju robin-hudovstva.

⁴¹ Jean François Lyotard, *Šta je postmoderna*, KIZ Art Press, Beograd, 1995. – str. 40/41.

ekstremnoj levici, a ponekada na ekstremnoj desnici.⁴² Liotar osmišljava neku vrstu idejnog programa svih onih koji će se suprostavljati vladavini globalnoga postgrađanskoga *sintetičkoga* centra, i njegove reči će moći da pronađu svoje slušaoce na svim marginama i ekstremnim krilima, bez obzira da li su desna ili leva. Liotar kaže:

„*Naše* traženje sigurnosti, identiteta, sreće, koje proizlazi iz našeg neposrednog stanja živih, pa i društvenih bića, ne čini se danas nimalo umesnim uz ovo delovanje okrenuto kompleksnosti, oslobođenju, numerisanju, i *sintetizovanju* svih objekata, a k tome modifikovanju njihovih merila. *Mi* smo u tehnonaučnom svetu *poput Gullivera*; sad preveliki, sad premali. U tom smislu, *traženje jednostavnosti* pričinjava se danas, uglavnom, kao *obećanje varvarstva*.”⁴³

Naime, Liotar odbacuje *globalnu sintezu* koja je na snazi u etabiliranom postgrađanskom liberalno-demokratskom centru, te on ne odbacuje samo Hegela, Koževa i Fukujamu, već i samoga Kanta, ne verujući više u bilo kakvu univerzalnu emancipaciju čoveka kao čoveka, nezavisno od ovih njegovih „lokalnih legitimnosti“. On je svestan da ovo delegitimisanje projekta univerzalne emancipacije može zadobiti značenje „obećanja varvarsta“, pošto je dovoljno razborit da uvidi da bi u kompleksnom i opasnom svetu u kojem živimo, sva jednostavna i „nesintetička“ rešenja bila i destruktivna, varvarska rešenja, kakva su uostalom, kao što smo videli, terorizam i organizovani kriminal. Stoga možemo reći da je njegov zahtev za jednostavnošću i ponovnim nalaženjem neposredovanog i nesintetičkog sveta hrabar i pozitivan, ali samo ako ostane u etičkoj i individualnoj sferi (npr. ako je neko sit savremene „sintetičke“ civilizacije i ode npr. da živi u divljini, na neku planinu, ostrvo, udaljeno selo ili

⁴² Tako je i nacionalizam kao pojava koja je u 19. veku bila u središtu političkog polja određujući njegove centralne tokove, početkom 21. veka došao na margine usled suprematije kosmopolitskog postgrađanskog otvorenog društva. Tako je početkom 21. veka nacionalizam kao ideja vezan isključivo za ove „lokalne legitimnosti“, za razliku od 19. veka kada je bio „globalni“ trend kojim se Moderna suprostavljala starim aristokratskim formama. No, pošto su te stare aristokratske forme jednom poražene, red je došao na sam nacionalizam, koga je kosmopolitska demokratija počinjala malo po malo rastakati, da bi konačno trijumfovala. Dakle, nacionalizam ostaje poglavito devetnaestovekovna ideja, ali koja u postmodernom dobu dobija svoju reaktuelizaciju u novoj formi „lokalnih legitimnosti“. Služeći se terminima svakodnevnog političkog života metaforično možemo reći da je nacionalizam kao pojava nekada bio na poziciji, dok je sada u opoziciji.

⁴³ Ibid., str. 74. – istakao N.C.

pak u neki manastir). No, njegov zahtev za jednostavnošću će biti opasan ako traži da se potvrdi u političkoj sferi tj. u političkom polju, pošto u svetu ovolike kompleksnosti ne može biti jednostavnih rešenja. To ne znači da stvari trebamo dodatno komplikovati kao što to zaista često radi tehno-birokratski um smišljajući ponekad bezbroj besmislenih političkih procedura i rituala, koji osiromašuju i udaljuju svet punih, neposrednih iskustava i punoće života uopšte. No, pogrešno bi se bilo uživljavati u ulogu Gulivera prema tehno-birokratskom umu, odnosno uživljavati se u ulogu njegovog presuditelja i pročititelja, jer to može biti opasno i za onoga koji to pokušava, kao i za sam taj tehno-birokratski um. Čini se da je Liotar ovoga svestan, ali da i pored toga ne može da odoli, a da ne progovori iz prvog lica množine – iz onoga *mi* i da govori šta je to *naše* i to pošto je čitav svoj spis deklamovao u *ja* formi. Time će nehotice omogućiti da se, jednostavno ga „politizujuć“, iza njegovog *mi* svrstaju svi neprijatelji onoga što naizva „tehnonaučni svet“ bez obzira da li dolaze sa ekstremne levice ili ekstremne desnice, da li su iranski religijski fundamentalisti, anarhistički socijalni revolucionari ili neonacistički borci „krvi i tla“. Od podele na levicu i desnicu u tom slučaju nećemo imati više ništa, jer ćemo opet naići na onu postmodernu raspolućenost sintetičkog *centra* i ekstremnih *marginā*.⁴⁴ Naprosto, imaćemo „lokalnu legitimnost“, koja nije samo duhovna i intelektualno-kritička, već koja može biti i hiperpolitizovana, a koja će se sukobljavati sa onom univerzalnom i globalnom legitimnošću. I stvari neće biti tako opasne ako se „Liotara“ dočepaju samo manje-više miroljubivi prosvednici protiv globalnog poretka poput tzv. alter-globalista koji se, hteli to ili ne priznati, ipak kreću unutar konstanti globalnog postgrađanskog otvorenog društva. No, stvari će postajati opasnije ako se „Liotara“ dočepaju ljudi poput moćnog i naoružanog Kim Džong Ila (eng. Kim Jong Il), jer onda globalna igra može postati veoma vruća. Ipak, odgovornost je na obema stranama – i na globalnom postgrađanskom *otvorenom društvu* i na njegovim *neprijateljima*, jer svaka nervoza može prerasti u planetarnu katastrofu. Stoga je jedini pouzdan politički recept da se vratimo

⁴⁴ Liotar to sada izražava ovako: „S obzirom na izloženo valjalo bi obraditi i sledeće pitanje: čovečanstvo se deli na dva dela. Jedan deo se suočava sa izazovom kompleksnosti, drugi sa starim, strašnim izazovom preživljavanja. Možda je upravo ovo glavni aspekt poraza modernog projekta, koji je, podsećam te, bio valjan za čovečanstvo u celini“, Ibid. – str. 74.

tradicijama onih državnika, bez obzira da li su dolazili sa levice, desnice ili centra, koji su znali da ne postoje „jednostavna rešenja“ za „kompleksne probleme“ i koji su politiku shvatali konstruktivno kao *umetnost mogućeg*. Za *razboritu* međunarodnu politiku će stoga mnogo presudnije biti obnoviti i prilagoditi savremenom trenutku neke postulate bizmarkovske, gledstonoveske, degolovske, brantovske ili kisindžerovske diplomatije, negoli nastavljanje insistiranja na krutim ideološkim formama – kao kada globalni postgrađanski poredak naziva svoje protivnike „osovinom zla“, ili kao kada odviše ostrašćeni islamisti nazivaju taj poredak skupom „đavoljih sluga“.

* * *

Konačno, u svrhu svođenja računa ovog rada posvećenog dvama licima globalnog građanskog „otvorenog“ društva možemo zaključiti da se vladavina postgrađanskog centra koja proteže princip otvorenog društva, i pored svih mana koje smo prepoznali u demokratskom deficitu, otuđenoj ekspertokraciji i medijskoj (pseudo)demokratiji i njenom virtuelizovanom javnom mnenju, ukazuje kao manje zlo u odnosu na alternative koje se nude i opasnosti koje vrebaju, a koje su, kao što smo videli oličene u terorizmu, organizovanom kriminalu i stihijskim lokalnim sukobima. No, nikako ne valja zaboraviti da su neke od tih opasnosti upravo generirane iz prostora postgrađanskog centra – tako je terorizam ekstremna reakcija onih marginalizovanih i njihova mala i rascepkana „revolucija“, organizovani kriminal je osveta subkulturnih grupa koje ne bi mogle na drugi način da se domognu društvene moći i značaja, dok su mali lokalni sukobi često odraz različitih interesa velikih svetskih „igrača“. Sve to nas upućuje na zaključak da je političkom polju, kako u Evropi tako i u globalnim razmerama, potrebno više koordinacije i političke komunikacije i državničke veštine, odnosno *umetnosti mogućeg* kako bi se rešili stari, a predupredili novi globalni problemi. To znači da postgrađanski centar (oličen kao što smo videli i u levom i u desnom centru) treba da krene u susret onima sa margina, osmišljavajući projekat njihove integracije i uključivanja u distribuciju dobara, te da nikako ne sme njihove probleme da gura pod tepih. Sa druge strane, resantiman odbačenih margina bi trebao da apstinira od ekstremnih reakcija kakve su teroristički napadi, te bi trebao da se svede u podnošljive okvire koji bi omogućili političku interakciju i

integraciju. Naravno, iluzorno je pri tome očekivati realizaciju neke globalne idile i ravnoteže, odnosno potpuno odsustvo političkih konflikata i nestabilnosti, ali njihovo smanjivanje mora ostati jedan od globalnih ciljeva, makar u kantovskoj regulativnoj ravni. Sve to znači – na jednoj strani izbegavanje stava globalnog pseudo-optimizma koji poput Fukujame govori o kraju istorije i blaženstvu liberalno-demokratskog poretka, ali i na drugoj strani – izbegavanje stava globalnog pseudo-pesimizma, tj. globalne katastrofičnosti koja prorokuje skoru apokalipsu, odnosno sudnji dan sveta kakvog poznajemo.

Jednostavnije rečeno, sve navedene prepreke i mračne strane vladavine globalnog postgrađanskog centra i njegovog otvorenog društva, ne znače da treba da budemo katastrofični i da očekujemo, poput nekoć Špenglera, neku „propast Zapada“⁴⁵, već samo znači da možemo očekivati daljnje kruženje istorijske dijalektike, a ne njeno zaustavljanje, kao što je predvideo Fukujama. Ovo kruženje istorijske dijalektike će doneti nova rešenja, ali i nova iskušenja, ali ono što je sigurno jeste da *proces teče dalje*, kao što i sam život, nakon svega, uvek teče dalje. Ovde se vraćamo na heraklitovsko ishodište, i možemo na njegovom tragu da konstatujemo da jedna dijalektika zbivanja svakako postoji⁴⁶, i da ona sve stvari stavlja u kretanje jednog večnog toka⁴⁷ koji je nemoguće zaustaviti u jednoj tački kao što

⁴⁵ Oswald Špengler, *Propast Zapada I – IV*, Književne novine, Beograd, 1989. – 1990.

⁴⁶ Heraklit je prvi objavio postojanje jedne dijalektike zbivanja u istoriji evropske filozofije, te će njegove misli zbog svojih deskriptivnih pogodaka, bez obzira na vremensku distancu, biti aktuelne i danas. Dijalektiku zbivanja ocartavaju sledeći njegovi fragmenti – fr. 10 – „Spojevi (suprotnosti), celo i necelo, konvergentno i divergentno, harmonično (sazvučno) i disharmonično – iz svega jedno, i iz jednog sve“ – fr. 51. – „Oni ne shvataju da *divergentno* samo sebi *konvergira*: spoj koji u suprotnom pravcu teži, kao kod luka i lire“ – fr. 48. – „Luku je dakle ime *život*, a funkcija – *smrt*“. Heraklit, *Fragmenti*, Moderna, Beograd, 1990, str. 41, 42. Preciznije tumačenje ovih fragmenata i druga mogućnost njihovog prevoda u Hermann Diels, *Predsokratovci – fragmenti*, tom I, Naprijed, Zagreb, 1983, str. 150, 154, 153.

⁴⁷ O heraklitovskom večnom toku govore sledeći fragmenti, opet ostajući aktuelni – fr. 12. – „Onima koji zagaze u *jedne iste* reke – (stalno) *druga* i *druga* voda pritiče. (Tako je) i sa dušama, koje postaju isparavanjem vlage“ – fr. 30. „Ovaj svet (jedan) *isti* za *sva bića*, nije uredio niko od bogova i niko od ljudi, nego je uvek bio, jeste i biće večito živa *vatra*, koja se posle određenog perioda pali i posle određenog perioda gasi“ – fr. 90. – „*Sve* se menja za *vatru* i *vatra* za *sve*, isto onako kao roba za zlato i zlato za robu“. Ibid., str. 45, 43. Preciznije tumačenje ovih fragmenata i druga

je mislio Fukujama. No, jednako valja zaključiti i pošteno priznati da konačnu svrhu, rezultate ili logičke tokove ovog dijalektičkog kretanja nikada ne možemo do kraja spoznati.⁴⁸ Stoga o nekom „kraju istorije“ ne možemo govoriti u smislu poricanja daljeg postojanja unutrašnje dijalektike (tj. dovoljne dinamike) koja bi samu istoriju vodila dalje, već samo u smislu nedostatka validnih istorijskih matrica za jednu univerzalnu istoriju kakvu su pokušavali da ispričaju Kant, Hegel ili Marks. To će biti *kraj istorije* u smislu *kraja modernih ideologija*, ali mi u ovom trenutku ne znamo, već samo možemo naslućivati, kakvi će se politički oblici, u vidu post-ideologija, u budućnosti javiti, vukući dijalektiku istorije *dalje* (pogrešno bi bilo reći vukući je *napred* jer bismo time prejudicirali tezu o nužnom progresu istorije i ponovo upali u zamku univerzalne istorije⁴⁹). No, ono što možemo konstatovati za sadašnji momenat u kome se nalazi „dijalektika istorije“ jeste da će svako političko rešenje koje trenutno pretenduje na istorijsku relevanciju, odnosno koje pretenduje istovremeno i na trenutnu primenljivost, dugoročnu efikasnost i stabilnu popularnost morati da ide srednjim putem između postgrađanskog

mogućnost njihovog prevoda u Hermann Diels, *Predsokratovci – fragmenti*, tom I, Naprijed, Zagreb, 1983, str. 150, 152, 157.

⁴⁸ I u ovom poricanju mogućnosti logičke spoznaje ovog večnog toka, odnosno u poricanju njegove suštinske tajanstvenosti, makar za čovekove ograničene moći, opet nailazimo na Heraklita i njegove fragmente, koji su, opet, i dalje aktuelni – fr. 78. „Čovečja priroda nema saznanja, dok božanska ima“ – fr. 22. – „Oni koji traže zlato – mnogo zemlje prekopaju, a malo nalaze“ – fr. 93. „Gospod čije je proročište ono u Delfima (Apolon) niti šta kazuje, niti šta krije, već (samo) simbole (znake, zamenja) daje“ – fr. 102. – „Bogu je sve i lepo i dobro i pravedno, samo što su ljudi shvatili jedno kao nepravedno a drugo kao pravedno“ – fr. 47. – „Ne zaključujmo nasumice o najvažnijim stvarima“ – fr. 46. – „Nagađanje – to je padavica“. Ibid., str. 51, 53, 54, 52, 54. Preciznije tumačenje ovih fragmenata i druga mogućnost njihovog prevoda u Hermann Diels, *Predsokratovci – fragmenti*, tom I, Naprijed, Zagreb, 1983, str. 156, 151, 157, 158, 153

⁴⁹ U tom smislu ovo *dalje* može biti i *napred* i *nazad* i *gore* i *dole* i *levo* i *desno* itd, jer ćemo teško moći uspostaviti univerzalnu perspektivu gledanja, te će ona uvek zavisiti od posmatrača. Tako će za jedne epoha krenuti ka svojoj konačnoj dekadenciji, za druge ka svom konačnom stabilizovanju, treći će smatrati da je ona otišla „udesno“, četvrti će smatrati da smo još uvek na „levoj“ poziciji, peti će smatrati da se penjemo, šesti da tonemo itd. – i svi će biti teorijski u pravu shodno sopstvenoj perspektivi. Pored toga praktično će biti u pravu (tj. biće verodostojni) samo oni koji su spremni i konkretno da žive shodno onome što su videli iz sopstvene perspektive, no ovo je već drugo pitanje lične odgovornosti i ličnog morala u koje ne želimo i ne možemo ovde ulaziti, pošto je to ostavljeno svakom pojedincu lično.

centra i odbačenih *marginata*.⁵⁰ To više neće biti ni „leva“ ni „desna“ politika, već jedna postideološka politika kojom je, čini nam se, moguće odgovoriti na izazove i zahteve postmodernog doba.

Bibliografija

- Balahrishanan, Gopal, *The Enemy – An Intellectual Portrait of Carl Schmitt*, Verso, London-New York
- Cvetičanin, Neven, *Evropska desnica između mača i zakona*, Filip Višnjić, Beograd, 2004.
- Cvetičanin, Neven, *Epoha s one strane levice i desnice*, Službeni glasnik – Institut društvenih nauka, 2008,
- Diels, Hermann, *Predsokratovci – fragmenti*, Naprijed, Zagreb, 1983.
- Fukujama, Francis, *Kraj istorije i poslednji čovek*, CID, Podgorica, 1997.
- Gori li Pariz?, članak, *Politika*, 4. novembar 2005.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich, *Osnovne crte filozofije prava*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1964.
- Heraklit, *Fragmenti*, Moderna, Beograd, 1990.
- Horkheimer, Max, Adorno, Theodor, *Dijalektika prosvetiteljstva*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1989.
- Kant, Immanuel, *Metafizika morala*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci-Novi Sad, 1993.
- Kant, Immanuel, *Um i sloboda*, zbornik Kantovih tekstova, priredio D.Basta, Beograd, Mladost, 1974.
- Kant, Immanuel, *Kritika praktičnog uma*, BIGZ, Beograd, 1990.
- Laker, Volter, *Istorija Evrope 1945. – 1992.*, Clio, Beograd, 1999.
- Liotard, Jean François, *Šta je postmoderna*, KIZ Art Press, Beograd, 1995.

⁵⁰ Upravo ovakvu politiku, koja smera da ide srednjim putem između globalnog *centra* i odbačenih *marginata*, formulisao je novoizabrani američki predsednik Barak Obama u svom programskom spisu *Smelost nade*, te se čini da je upravo on prava ličnost za njeno sprovođenje. On je samim svojim afroameričkim poreklom vezan za milje odbačenih *marginata*, kao što je i svojim statusom harvardskog doktora prava vezan, takođe, i za najbolje tradicije etabiliranog globalnog *centra*. U svakom slučaju, najavljena politika Baraka Obame predstavlja šansu da se spor između globalnog *centra* i odbačenih *marginata* razreši na demokratski način. Ukoliko ambiciozni američki predsednik u razrešavanju tog spora ne uspe, može se pretpostaviti da će se kriza između *centra* i *marginata* sve više produbljivati, sve dok ne dođe do tačke kada se više neće moći razrešiti na demokratski način, što može rezultirati globalnim političkim nestabilnostima. Barack Obama, *The Audacity of Hope: Thoughts on Reclaiming the American Dream*, Crown Publishing Group / Three Rivers Press, 2006.

- Obama, Barack, *The Audacity of Hope: Thoughts on Reclaiming the American Dream*, Crown Publishing Group / Three Rivers Press, 2006.
- Ograničenje sloboda, članak, Politika, 8. septembar, 2005.
- Poper, Karl, *Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji*, Beograd, BIGZ, 1993.
- Springsteen, Bruce, *Darkness On The Edge of Town*, http://www.actionnext.com/names_b/bruce_springsteen_lyrics/darkness_on_the_edge_of_town.html
- Špengler, Oswald, *Propast Zapada I–IV*, Književne novine, Beograd, 1989. – 1990.
- Tokvil, Alexis de, *O demokratiji u Americi*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci, CID, Podgorica, 1990.

Neven Cvetičanin

TWO FACES OF GLOBAL OPEN SOCIETY

Summary

The Essay considers “the rule” of the so called post-civil political centre that corresponds to the familiar concept of open society, questioning the good as well as the bad sides of such “rule”. The research is in the first place about global open society stability and attention is addressed to its present enemies – from terrorism, over organized crime, all the way to the so called local legitimates that are confronting the universal and global legitimates represented by the followers of the open society from the post civil political centre area. The Essay presents the debate with Fukuyama’s thesis about the “end of history” considering that open society, i.e. global post civil political centre has visible enemies who do not allow for dialectics of history to stand still as Fukuyama believed. Instead of Fukuyama’s “end of history” the Essay comes to the conclusion that present global situation is marked by post-modern opposition of liberal-democratic post civil **centre** and extreme anti civil **margins**, with reference to the opposition of open society and its enemies, which will put under limits further steps of history towards new socio-historical forms.

Keywords: post- civil political centre, open society, enemies, margin, terrorism, organised crime, local legitimates, Fukuyama, end of history, polemics